

مطالعه کیفی عوامل ارتکاب جرائم مجازی (تحلیل محتوای کیفی پرونده‌های جرائم سایبری)

^۱ زهرا جاه‌بین

^۲ افسانه مظفری

^۳ نوروز هاشم‌زهی

^۴ سید محمد دادگران

تاریخ وصول: ۹۷/۰۶/۰۲

تاریخ پذیرش: ۹۶/۱۰/۲۶

چکیده

فضای مجازی به اقتضای ویژگی‌های بی‌همتایی که دارد نه تنها از گزند مجرمان مصون نمانده است، بلکه افرادی که پیش‌تر منحرف نبوده‌اند را به ارتکاب رفتار مجرمانه به طمع انداخته است و مجموعه چالش‌هایی را برای مراجع قضایی و انتظامی که سعی در کنترل این پدیده دارند ایجاد کرده است. از این‌رو، کشف ماهیت و روند رشد این گونه جرائم و بررسی دلایل و پیامدهای آن‌ها ضروری به نظر می‌رسد. تحقیق حاضر در راستای نیل به هدف اصلی پژوهش، شناسایی عوامل مؤثر بر ارتکاب جرم در فضای مجازی، با استفاده از روش کیفی از نوع تحلیل محتوای کیفی صورت گرفته است. جامعه آماری این پژوهش را پرونده‌های زندانی‌دار جرائم سایبری در اجرای احکام دادرسی جرائم رایانه‌ای تهران تشکیل می‌دهند که در بازه زمانی خرداد ۱۳۹۶، هفتاد و چهار پرونده بود که ۱۸ پرونده به روش نمونه‌گیری با حداکثر تنوع انتخاب شد. بر اساس نتایج این مطالعه، علل ارتکاب جرم در فضای مجازی در ۵ تم اصلی (عوامل فردی و شخصیتی بزه‌کار، عوامل فردی و شخصیتی بزه‌دیده، عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی، عوامل مذهبی و اعتقادی) قابل طبقه‌بندی بود.

واژگان کلیدی: فضای مجازی، جرائم سایبری، بزه‌کار.

۱- دانشجوی دکتری ارتباطات اجتماعی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲- استادیار گروه ارتباطات اجتماعی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

dr.afsaneh.mozaffari@gmail.com

۳- استادیار گروه علوم اجتماعی، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۴- استادیار گروه ارتباطات اجتماعی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

مقدمه

امروزه فراگیری اینترنت و فن‌آوری‌های جدید ارتباطی و اطلاعاتی و انقلاب ارتباطات، نوع جدیدی از ارتباطات مجازی را که خالی از روح حاکم بر روابط واقعی اجتماعی است به وجود آورده که این امر موجب ظهور و شکل‌گیری فضای مجازی به موازات جهان واقعی شده و معادلات و الگوهای ارتباطات سنتی، تولید، انتقال و مصرف اطلاعات را به هم زده و موجب جنبش جهانی در حوزه ارتباطات و انتقال محتواها و پیام‌های ارتباطی در سریع‌ترین زمان ممکن شده است. چنین فضایی که به عنوان واقعیت مجازی یکپارچه، در نظر گرفته می‌شود، برخی از مهم‌ترین محدودیت‌های دست و پاگیر موجود در دنیای فیزیکی را از میان برده و محیط جذابی برای کاربران خود بوجود آورده که باعث فریب کاربران و ایجاد اعوجاج در نگرش‌های آنان گردیده است. از خلال بزرگ‌نمایی توانمندی‌ها یا به بیان دیگر غرق شدن در جاذبه‌های واقعیت‌های مجازی است که زمینه بروز ناهنجاری‌های سایبری و بسیاری از جرایم در اشکال پیچیده و جدید شکل می‌گیرد و در نتیجه شاهد پیدایش نوعی تعارض میان رفتارهای کاربران در فضای مجازی با دنیای واقعی هستیم. به طوری که در یک چشم بر هم زدن جرایم هولناکی در فضای مجازی رخ می‌دهد که گاهی قربانیان را تا پای مرگ می‌کشاند.

اگرچه فضای مجازی امکانات بی شماری برای زندگی امروزی انسان‌ها فراهم آورده، منتها آسیب‌ها و مسائل غیر مترقبه‌ای را نیز موجب شده است. شناخت و بررسی این آسیب‌ها تنها راهی است که می‌توان با تکیه بر آن، به تصمیم‌گیری و تعیین سیاست‌ها و خط‌مشی‌هایی برای پیشگیری و مقابله با آن‌ها پرداخت. این پدیده‌های ناخواسته فضای جدید به عنوان مسئله‌ای اجتماعی و فرهنگی قابل توجه و تدقیق است (عاملی، ۱۳۹۰: ۲۹).

جرائم فضای مجازی در ایران نیز به موازات سایر کشورها در حال شکل‌گیری، رشد و گسترش بوده و روز به روز بر کثرت و پیچیدگی آنها افزوده می‌شود فعالیت ۶۳ نوع پول مجازی مانند "بیت کوین"، جرایم مشهود در فضای مجازی، سرقت هویت، محرمانگی داده‌ها پدیده‌ای مانند اینترنت اشیا، رایانش ابری، شبکه‌های اجتماعی بیگانه و ۱۵۲ پیام‌رسان موبایلی که تابع قوانین کشور ما نیستند و حاکمیت اینترنت که از هیچ قانونی پیروی نمی‌کند از جمله چالش‌های امر رسیدگی است (کیهان، ۱۳۹۵). طبق اعلام آخرین آمارها توسط مرکز آمار انفورماتیک قوه قضائیه طی ۶ ماهه اول سال ۱۳۹۶ تعداد پرونده های جرائم سایبری در کل کشور ۱۰۶۰۹ بود که بیش‌ترین تعداد پرونده ها ۳۰۵۰ پرونده مربوط به استان تهران و ۱۱۰۹ پرونده مربوط به استان خراسان رضوی در رتبه دوم جرائم سایبری قرار گرفته‌اند. برخی معتقدند؛ اگرچه فضای سایبری چالش‌های جدیدی را پدید آورده است، اما مکانیسم‌های زیرین ارتکاب جرم در فضای مجازی همانند جهان واقعی است. این دسته از محققان جرائم نوظهور سایبری را با استفاده از نظریه‌های سنتی تبیین کرده‌اند و در این میان، نظریه خودکنترلی، نظریه یادگیری اجتماعی و نظریه سبک زندگی^۱ فعالیت‌های روتین - بیش‌ترین سهم را داشته‌اند (بولدن و نالا، ۲۰۱۴).

۱). اما برخی دیگر نیز به تدوین نظریه‌های جدید یا بازنویسی نظریه‌های قدیمی اعتقاد دارند؛ چراکه تصور می‌کنند جرائم سایبری نوع جدیدی از جرائم هستند (بولدن و نالا، ۲۰۱۴: ۵). این دو دیدگاه منجر به تعاریف مختلفی از جرائم سایبری نیز شده است. از میان تعاریف متعدد ارائه شده از جرائم سایبری، به نظر می‌رسد که تعریف به کار رفته توسط مک گوئیر^۱ و داوولینگ^۲، تعریفی کامل و جامع باشد. آن‌ها جرائم سایبری را به عنوان مفهومی چتری^۳ تعریف می‌کنند که دو نوع فعالیت مجرمانه^۴ کاملاً متمایز ولی مربوط به هم را پوشش می‌دهد: جرائم وابسته به فضای سایبری و جرائم ممکن شده توسط فضای سایبری (مک گوئیر و داوولینگ، ۲۰۱۳: ۶).

الف) جرائم وابسته به فضای سایبری^۴: این نوع از جرائم، تنها با استفاده از رایانه، شبکه‌های رایانه‌ای یا اشکال دیگری از فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات^۵ انجام می‌گیرند. فعالیت‌هایی نظیر ویروس‌ها و سایر بد افزارها، هک کردن، حملات پخش DDOS مصادیقی از این نوع جرائم هستند. جرائم وابسته به فضای سایبر در وهله اول برای صدمه زدن به رایانه‌ها و منابع شبکه‌ای صورت می‌گیرند، اگرچه ممکن است برون داده ای ثانوی نظیر کلاهبرداری را نیز به دنبال داشته باشند. جرائم وابسته به فضای سایبری را در دو دسته کلی می‌توان تقسیم‌بندی کرد: نفوذ غیرمجاز به شبکه‌های رایانه‌ای (نظیر هک کردن) و اختلال در عملکرد یا کاهش کارایی رایانه یا فضای شبکه (نظیر ویروس‌ها و حملات DDOS).

ب) جرائم ممکن شده توسط فضای سایبری^۶: این نوع از جرائم شامل جرائم قدیمی می‌شود که مقیاس و وسعت آن‌ها با استفاده از رایانه‌ها، اینترنت یا سایر اشکال فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات افزایش یافته است. برخلاف جرائم وابسته به فضای سایبری، این نوع از جرائم هنوز هم بدون استفاده از فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات قابل ارتکاب هستند. جرائمی نظیر کلاهبرداری‌های مالی اینترنتی، فیشینگ، فرامینگ و غیره از این دست جرائم هستند.

حاصل این تعاریف و دسته‌بندی‌های متنوع، مجموعه‌ای از نظریه‌ها برای تبیین جرائم سایبری است که سارا لومن^۷، آن‌ها را در سه دسته نظریه‌های جرم‌شناختی، نظریه‌های روان‌شناختی و نظریه‌های جامعه‌شناختی تقسیم‌بندی کرده است (لومن، ۲۰۱۰: ۴۴). در مقاله حاضر به طور اجمالی به نظریه‌های جامعه‌شناختی و بررسی دیدگاه آن‌ها در رابطه با جرائم سایبری خواهیم پرداخت. سیگل^۸ و سنا^۹ نظریه‌های

-
- 1-McGuire
 - 2- Dowling
 - 3- Umbrella term
 - 4- Cyber-dependent crimes
 - 5- Information & Communication Technology
 - 6- Cyber-enabled crimes
 - 7- Sarah Lowman
 - 8- Siegel
 - 9-Senna

نظریه‌های اجتماعی ارائه شده در مورد جرائم سایبری را به سه دسته کلی تقسیم کرده‌اند: نظریه‌های ساختار اجتماعی، نظریه‌های فرآیند اجتماعی و نظریه‌های واکنش اجتماعی (امیدوار و صارمی، ۱۳۸۱).

جدول (۱): نظریه‌های اجتماعی مطرح شده در مورد جرائم سایبری

ردیف	نوع نظریه	نام نظریه	بنیان‌گذار	ویژگی‌های نظریه
۱	نظریه‌های ساختار اجتماعی	نظریه بی‌سازمانی اجتماعی	امیل دورکیم	رفتار بزهکارانه را ناشی از سازگاری فرد با شرایط حاکم در محیط‌های طبقه پایین می‌داند.
		نظریه فشار	رابرت مرتون	
		نظریه خرده فرهنگ منحرف	آلبرت کوهن	
۲	نظریه‌های فرآیند اجتماعی	نظریه پیوند افتراقی	ادوین ساترلند	نابه‌هنجاری را ناشی از تعاملات انسان‌ها در زندگی اجتماعی روزمره می‌داند.
		نظریه کنترل اجتماعی	هیترشی	
۳	نظریه‌های واکنش اجتماعی	نظریه پرچسب	جرج هربرت میید	بررروی نقشی که نهاد‌های اقتصادی و اجتماعی در ایجاد رفتارهای نابهنجار دارند متمرکز می‌شود.
			آلفرد شوتر	
		نظریه تضاد	مارکسی	

بر اساس نظریه‌های ساختار اجتماعی، رفتار بزهکارانه، ناشی از سازگاری فرد با شرایط حاکم در محیط‌های طبقه پایین است. سیگل و سنا، نظریه‌های ساختار اجتماعی را به سه دسته تقسیم کرده‌اند: نظریه‌های بی‌سازمانی اجتماعی، نظریه‌های فشار و نظریه خرده فرهنگ (فرهنگ منحرف).

نظریه بی‌سازمانی اجتماعی، ریشه در کارکردگرایی ساختاری دارد و جامعه را یک نظام پیچیده و پویا می‌داند که بخش‌های مختلف آن از طریق قواعد و مقررات اجتماعی با یکدیگر هماهنگ و منظم می‌شوند و هنگامی که مسئله‌ای یک بخش از نظام را تغییر می‌دهد، سایر بخش‌های آن نیز باید خود را با آن بخش هماهنگ و سازگار کنند. در غیر این صورت، سازمان اجتماعی و فرهنگی جامعه به هم ریخته و مسائل اجتماعی گوناگونی را در پی خواهد داشت. طبق این نظریه، به موازات مدرن و شهری شدن جامعه یا وقوع هر تغییر اساسی دیگری در جامعه، صمیمیت موجود در اجتماعات کوچک قدیمی از میان می‌رود. با گسستن پیوندهای گروهی و کم‌رنگ‌تر شدن مقررات مشترک قدیمی، زندگی افراد غیر قابل پیش بینی می‌شود. جامعه دچار سردرگمی و تناقض می‌شود؛ چراکه منافع و کنش‌های گروه‌های مختلف، در تضاد با یکدیگر قرار می‌گیرد و نظام اجتماعی در اثر فقدان قوانین جا افتاده قدیمی، به وضعیتی دچار می‌شود که دورکیم آن را «آنومی» می‌نامد. بی‌هنجاری به وجود آمده، در نهایت منجر به ظهور مسائل و انحرافات اجتماعی می‌شود (زمبروسکی، ۲۰۱۱: ۴). به سخن دیگر، اشکال گوناگون نابهنجاری، نتیجه دگرگونی و گسیختگی قوانین نظام بخش و سازمان دهنده‌ای است که قبلاً وجود داشته‌اند؛ ولی به واسطه تغییرات نابهنجار اجتماعی، واژگون شده و سپس به وجود آورنده انحراف شده‌اند (محمدی اصل، ۱۳۸۵: ۱۳۸). از این رو، انهدام سنت‌ها، وجود تعارضات در قواعد اجتماعی، فقدان قواعد متنوع رفتاری در سطح جامعه، تضاد فرهنگی، بی‌هنجاری، ضعف قوانین و ناهماهنگی نهادها و مناسبات اجتماعی می‌توانند زمینه را برای ظهور مسائل اجتماعی مختلف فراهم سازند.

نظریه فشار در تقابل با دیدگاه کلان نگر نظریه بی‌سازمانی اجتماعی مطرح شد. مرتون به تحلیل الگوهای فردی و وسایل دستیابی به اهداف ارزشمند اجتماعی در شرایط بی‌سازمانی پرداخت و واکنش

افراد به بی‌سازمانی را در قالب پنج روش انطباق فردی شامل هم‌نوایی، انزوا طلبی، مناسک‌گرایی، طغیان و نوآوری دسته‌بندی کرد. نوآوری بیش‌ترین توجه را در زمینه مطالعه جرم و بزهکاری به خود جلب کرده است. مرتون این وضعیت را چنین تعریف می‌کند: «زمانی که فرد اهداف ارزش‌مند تأکید شده توسط اجتماع را می‌پذیرد، اما هنجارهای نهادی مربوط به آن و وسایل دستیابی به آن را درونی نساخته است». مرتون این وضعیت را برای تبیین رفتارهای مجرمانه به کار می‌برد (زمبروسکی، ۲۰۱۱). رابرت اگنیو (۱۹۹۹)، شکست در رسیدن به اهداف ارزش‌مند مثبت، فقدان انگیزه‌های ارزش‌مند مثبت و وجود انگیزه‌های منفی را از منابع فشار می‌داند. در جوامعی که افراد را به سمت تأکید بیش‌تر بر اهداف خاصی (نظیر پول، منزلت و استقلال) هدایت کرده و دستیابی به چنین اهدافی را برای افراد از طریق کانال‌های مشروع دشوار می‌سازد، افراد می‌کوشند که به شیوه‌هایی نامشروع از نظر جامعه، به آن اهداف ارزشمند دست یابند (علی وردی نیا و همکاران، ۱۳۸۶: ۹).

آلبرت کوهن با بسط نظریه‌های مرتون، مطالعاتی را در زمینه خرده فرهنگ‌های انحرافی انجام داد و به این نتیجه رسید که انحراف در نتیجه هم‌نوایی افراد با ارزش‌ها و هنجارهای گروه اجتماعی که به آن تعلق دارند، پیش می‌آید. اگر افراد به گروه‌هایی تعلق داشته باشند که هنجارها و ارزش‌هایش با جامعه بزرگ‌تر متفاوت باشد، منحرف محسوب می‌شوند (کوک، ۲۰۱۲: ۳). در واقع، بخش مهمی از رفتارهای انحرافی معمولاً در چارچوب یک گروه منحرف انجام می‌گیرد. غالباً، مردمی که در انحراف خاصی با هم‌دیگر اشتراک دارند، به منظور دوگانه، حمایت متقابل و فراهم آوردن تسهیلاتی برای ارتکاب اعمال خلاف خود، گرد هم می‌آیند. خرده فرهنگ منحرف به طرز رفتار، ارزش‌های غالب و تفاهم متقابلی اطلاق می‌شود که اعضای یک دسته در آن‌ها سهیم هستند، ولی جامعه متعارف آن‌ها را قبول ندارد. پیوند خرده فرهنگ منحرف با بقیه جامعه گسیخته است؛ زیرا این خرده فرهنگ از هنجارها، ارزش‌ها، زبان و اصطلاحاتی استفاده می‌کند که ویژه خود اوست. بسیاری از افرادی که جامعه متعارف، آن‌ها را طرد کرده، برای پیدا کردن منزلت، آسایش و پذیرشی از نوع دیگر، جویای پیوستن به خرده فرهنگ منحرف می‌شوند. آن‌ها پس از پیوستن به این خرده فرهنگ، فراگردی از اجتماعی شدن را از نو آغاز می‌کنند تا قواعد رفتاری پذیرفته شده و نقش شایسته آن‌ها را در این چارچوب جدید یاد بگیرند. نظریه‌های فرآیند اجتماعی، نابهنجاری را ناشی از تعاملات انسان‌ها در زندگی اجتماعی روزمره می‌دانند. سیگل و سنا این نوع از نظریه‌ها را شامل نظریه پیوند افتراقی، نظریه کنترل اجتماعی و نظریه کنترل اجتماعی هیرشی می‌دانند.

ساترلند (۱۹۵۵) در مطالعات خود دریافت که جرائم از طریق تعاملات اجتماعی آموخته می‌شوند. او هم‌چنین به اهمیت «سازمان اجتماعی افتراقی» اشاره کرد. بدین معنا که گروه‌های اجتماعی به گونه‌های متفاوتی سامان می‌یابند؛ برخی در حمایت از رفتارهای مجرمانه و برخی در مخالفت با آن‌ها (زمبروسکی، ۲۰۱۱: ۵). بعضی از افراد برای هم‌رنگ شدن با خواست‌ها، آرمان‌ها و انتظارات گروهی که دوست دارند به آن ملحق شوند یا پیوستگی خود را با آن محکم کنند، مرتکب کج رفتاری‌هایی می‌شوند. این رویکرد، انحراف اجتماعی را به عنوان تابعی از یک مجموعه تعاملات و تبادلات فرض می‌کند که از موقعیت‌های محیطی ناشی می‌شود. نظریه پیوند افتراقی حاکی از آن است که رفتار انحرافی در تعامل با دیگران خصوصاً در تعامل با افراد نزدیک و صمیمی آموخته می‌شود. بنابراین، رفتارهای انحرافی والدین و

دوستان از مهم‌ترین منابع برای یادگیری رفتارهای بزهکارانه است. بررسی‌های تحقیقی و آماری نشان داده است که عملکرد خانواده و دوستان، رابطه مستقیمی با بروز رفتارهای انحرافی و ارتکاب جرم دارد (شامبیانی، ۱۳۸۲؛ به نقل از توکلی فرد، ۱۳۹۱: ۳۳).

نظریه کنترل اجتماعی علت اصلی کج رفتار ی را نبود کنترل اجتماعی می‌داند. فرض اصلی این است که هم‌چنان که فریود گفته است افراد به طور طبیعی تمایل به کج رفتاری دارند و اگر تحت کنترل قرار نگیرند چنین می‌کنند و کج رفتاری اشخاص، بیش از آنکه ناشی از نیروهای محرک به سوی ناپهنجاری باشد، محصول عدم ممانعت است (صدیق سروستانی، ۱۳۸۹: ۵۱). برجسته‌ترین نظریه مطرح شده در این زمینه، متعلق به هیرشی است. وی معتقد است عاملی که باعث جلوگیری از رفتارهای انحرافی نوجوانان و جوانان می‌شود «پیوند اجتماعی» است. پیوندهای اجتماعی دارای چهار عنصر اصلی دل‌بستگی، تعهد، مشغولیت و اعتقاد است. ضعف هر یک از این چهار عنصر در فرد می‌تواند موجب بروز رفتارهای انحرافی او شود: کسانی که به دیگران دل بستگی و علاقه‌ای ندارند، نگران این نیستند که روابط اجتماعی خود را به خطر اندازند و به همین علت، بیش‌تر احتمال دارد که مرتکب رفتار انحرافی شوند. هرچقدر میزان تعهد فرد نسبت به خانواده، شغل، دوستان و غیره کم‌تر باشد، احتمال ارتکاب رفتار انحرافی بیش‌تر خواهد بود. کسانی که مشارکت مداوم در فعالیت‌های زندگی، کار، خانوادگی و غیره ندارند و بی‌کارند، فرصت بیش‌تری برای انحراف دارند و اگر فردی اعتقاد قوی به ارزش‌ها و اصول اخلاقی یک گروه نداشته باشد یا به این ارزش‌ها وفادار نباشد، احتمال گرایش وی به رفتار انحرافی بیش‌تر خواهد بود (امیدوار و صارمی، ۱۳۸۱: ۵۶).

نظریه‌های واکنش اجتماعی بر روی نقشی که نهادهای اقتصادی و اجتماعی در ایجاد رفتارهای ناپهنجار دارند، متمرکز می‌شوند؛ یعنی روشی که در آن، جامعه از خود نسبت به فرد واکنش نشان می‌دهد و روشی که افراد نسبت به جامعه واکنش نشان می‌دهند. از دو نظریه برچسب و نظریه تضاد می‌توان به عنوان مهم‌ترین نظریه‌های واکنش اجتماعی نام برد (امیدوار و صارمی، ۱۳۸۱: ۳۹). رویکرد انگ زنی، محصولی از فلسفه‌های اجتماعی جرج هربرت مید و آلفرد شوتر است. این رویکرد به بررسی تعریف اجتماعی کج‌روی می‌پردازد. جامعه‌شناسان این حوزه در پی کشف این موضوع‌اند که چگونه وضعیت‌ها، اشخاص، فرآیندها یا حوادثی از سوی دیگران مسئله خوانده می‌شود. کانون توجه این رویکرد، این اعتقاد است که مسائل اجتماعی و کج‌روی در «چشمان بیننده» وجود دارد (رایبینگتون و واینبرگ، ۱۳۸۹: ۱۳۷). این رویکرد، کج رفتاری را مفهومی ساخته جامعه می‌داند، یعنی گروهی در جامعه با تصویب قوانینی که تخطی از آن‌ها کج رفتاری محسوب می‌شود، مفهوم کج رفتاری را می‌سازند. از این منظر، کج رفتاری ویژگی رفتاری که انجام شده نیست؛ بلکه نتیجه اعمال قوانین و مجازات‌های مربوطه در مورد فردی است که آن رفتار را انجام داده است. این نظریه کسانی را قادر به انگ زدن می‌داند که نماینده قانون، نظم و اخلاق رایج اند و به هر کس که از قانون و اخلاق مزبور تخلف کند، انگ کج رفتار می‌زنند. پلیس، قضات، زندان‌بانان، روان‌پزشکان، مسئولان بیمارستان‌های روانی و سایر عوامل کنترل اجتماعی از چنین قدرتی بهره‌مندند. نمونه‌های انگ خوردگان هم معمولاً فقرا، مجرمان، بزه‌کاران جوان، معتادان به مواد مخدر، بیماران روانی و امثال آن هستند (صدیق سروستانی، ۱۳۸۹: ۵۷). انگ زدن به یک شخص به عنوان کج‌رو، پیامدهایی دارد. بدنامی حاصل از مشهور شدن به نام کج‌رو، درواقع نوعی

مطالعه کیفی عوامل ارتکاب جرائم در فضای مجازی (تحلیل محتوای ...)

پیش‌گویی تحقق‌یابنده است؛ چراکه اولاً دیگران حتی به رفتارهای متعارف وی با بدبینی می‌نگرند و ثانیاً رفتاری متفاوت و گاه نامناسب را نسبت به او در پیش می‌گیرند. از این‌رو، بیش از آنکه فرد را به هم‌نواپی تشویق کند، موجب افزایش تمایل او به شرکت در گروه‌های کج‌رو و ایفای نقش‌های کج‌روانه می‌شود.

رویکرد تضاد که ملهم از نظریه‌های مارکس است و برخلاف رویکرد ساختی و کارکردی کج‌روی، فرض می‌کند که در درون جامعه، وفاقی کامل و واقعی درباره ارزش‌ها وجود ندارد و جامعه مرکب از گروه‌های ستیزه‌گر و برخوردار از ارزش‌ها و منافع متفاوت است که در قالب طبقات اجتماعی متبلور شده‌اند. از این منظر، جرم پیامد تضاد طبقاتی است. بدین ترتیب که گروه‌های قدرتمند ارزش‌های خود را بر جامعه حاکم می‌سازند و افراد و گروه‌های فاقد قدرت را که از ارزش‌ها و هنجارهای آنان تبعیت نمی‌کنند، کج‌رو و مجرم می‌نامند. در این فضا، قانون صرفاً به مکانیسمی برای کنترل اعضای ناراضی، فقیر و فاقد قدرت در جامعه بدل می‌شود و از موقعیت و منافع اقشار مقتدر حفاظت می‌کند. در واقع، نظریه‌های تضاد اجتماعی مدعی هستند که توزیع افتراقی قدرت در جوامع متکثر موجب می‌شود که برخی گروه‌هایی که سهم کافی از قدرت دارند بتوانند قوانین و مقرراتی تصویب کرده و به اجرا گذارند که به ضرر و زیان منافع گروه‌های رقیب و در خدمت منافع خودشان باشد (صدیق سروستانی، ۱۳۸۹: ۶۹). از منظر این تئوری، انحرافات اجتماعی، واکنشی در برابر تضادهای موجود در جامعه هستند.

مرور تحقیقات انجام گرفته در این زمینه، علل و پیامدهای ارتکاب جرائم در فضای مجازی را نشان می‌دهد. در زیر به برخی از تحقیقات انجام گرفته در این زمینه اشاره می‌شود:

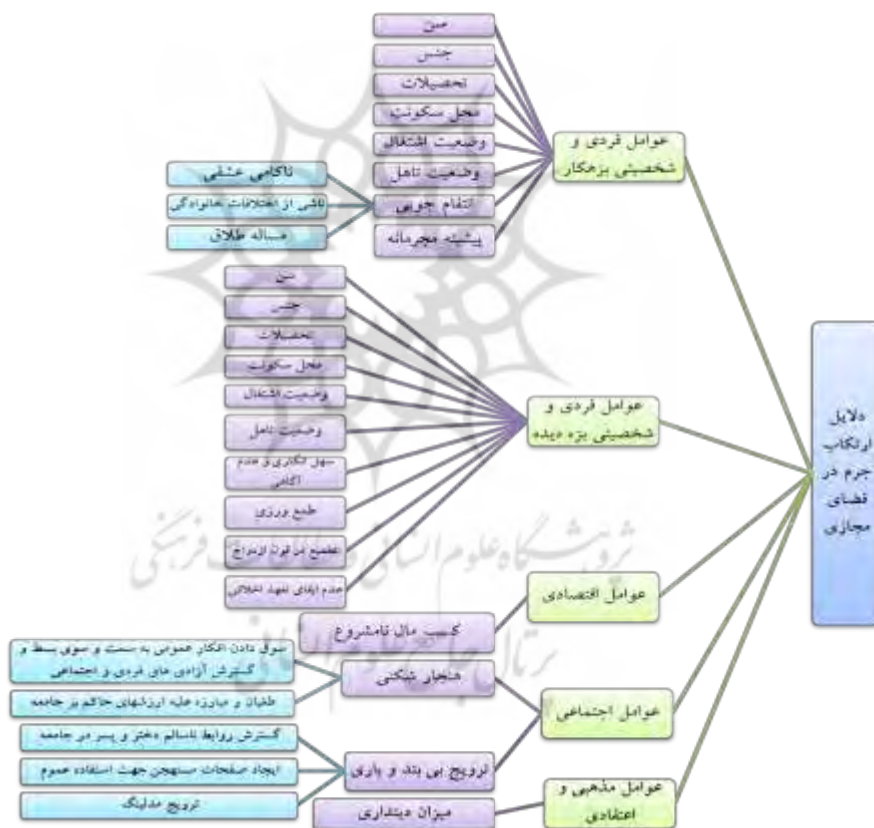
تحقیقی با عنوان «بررسی علل و عوامل بروز، افزایش و فراوانی جرائم سایبری (مطالعه موردی استان گیلان) در سال ۱۳۹۵ توسط میثم صفرزاده رودسری انجام شده است. پژوهش فوق با نگاهی به ماهیت و ویژگی‌های فضای سایبر و همچنین نقش ابزار و فن‌آوری‌های نوین مرتبط با آن، به عنوان بسترهای جدید ارتکاب جرائم، موضوع را از زاویه‌ای جدید مورد نقد و بررسی قرار داده است. با مطالعه فضای سایبر در می‌یابیم که ویژگی‌های آن، شرایط ارتکاب بزه را برای افراد و کاربران خود تسهیل نموده و به‌عنوان بستری مستعد در ظهور و بروز جرائم سایبری موثر می‌باشد. از سویی دیگر رشد و توسعه ابزارها و فن‌آوری‌های مرتبط با فضای مجازی از جمله شبکه‌های اجتماعی و فیلترشکن‌ها در کنار افزایش ضریب نفوذ اینترنت در جامعه، به دلیل پیچیده‌تر شدن جرائم سایبری و دشواری امر شناسایی بزه‌کاران، از جمله دلایل افزایش جرائم سایبری در سال‌های اخیر می‌باشد. نتایج حاصل از این پژوهش در یک مطالعه موردی، با وضعیت جرائم سایبری در استان گیلان مورد بررسی قرار گرفت و مشخص گردید که نتایج فوق در افزایش جرائم سایبری در استان گیلان نیز قابل استناد است.

فلاشید^۱، آبیولا^۲ (۲۰۱۳) به ماهیت، علل و پیامدهای جرائم سایبری در مؤسسات تربیتی زاریا نیجریه پرداخته‌اند. امروزه در نیجریه، جنایات متعدد اینترنتی روزانه در قالب‌های مختلف مانند سرقت هویت، تقلب جعلی، اتاق چت اینترنت، آزار و اذیت اینترنتی، ایمیل‌های جعلی ایمیل، تلگراف، خرابکاری

1-Folashade

2- Abimbola

ماشین، پورنوگرافی، دزدی دریایی، هک کردن، فیشینگ و هرزنامه انجام می‌شود معمولاً این جنایات‌ها بصورت ارسال پیشنهادهای جعلی از مجرمان اینترنتی به کاربران اینترنتی بی گناه است. افزایش نرخ جرایم اینترنتی در جامعه، تهدیدی جدی برای رشد تجارت الکترونیک نیجریه است. بنابراین، کاربران اینترنت بی‌گناه باید دانش خود را به طور مداوم به روز رسانی کنند. مجرمین سایبری علاوه بر ماهیت در حال تغییر فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات و روند فعلی جرائم سایبری آگاهی دارند، آن‌ها همچنین در مورد انواع مختلف جرایم گفته شده و همچنین نحوه استفاده از سایبر اطلاعاتی دارند. لذا فعالیت‌های شگفت‌انگیز خود را انجام می‌دهند و به‌صورت هوشیارانه از ابزارهای محافظتی استفاده می‌کنند. با توجه به مبانی نظری و تجربی پژوهش، روابط بین متغیرهای تحقیق در قالب مدل نظری تحقیق به شکل زیر می‌باشد:

شکل (۱): مدل نظری تحقیق بر اساس تم‌های اصلی و فرعی

روش

روش مورد استفاده در این تحقیق، روش کیفی می‌باشد در این روش نگاه به ادبیات نظری و تجربی متفاوت از روش کمی است. فلیک در این باره می‌نویسد «تحقیق کیفی مثل تحقیق کمی نیست که

فرضیه‌هایتان را از ادبیات موجود استخراج و بعداً آزمون کنید. در تحقیق کیفی محقق از اطلاعات و بصیرت‌های مأخوذ از ادبیات موجود به منزله دانش زمینه‌ای استفاده می‌کند تا در بستر این ادبیات به مشاهدات و گزاره‌های تحقیقش نظر کند (فلیک، ۱۳۸۸: ۶۵). بر طبق طبقه‌بندی دنزین^۱ و لینکلن^۲ دو نوع پارادایم عمده در تحقیق کیفی وجود دارد که یکی رویکرد طبیعت‌گرایانه^۳ و دیگری رویکرد پیش‌رونده می‌باشد. در رویکرد طبیعت‌گرایانه (که رویکرد ما در این تحقیق نیز می‌باشد) رویکرد سنتی‌تری در تحقیقات کیفی می‌باشد، واقعیت هم‌چنان قابل مشاهده و از طریق ثبت شواهد و اطلاعات در میدان واقعی قابل تأیید است و حقایق اجتماعی عمیق‌تر نیاز به مطالعات کیفی دارند. در این پارادایم محقق به مدت طولانی در میدان تحقیق که مکانی فیزیکی است، درگیر بوده و تحقیق در این میدان را تا جایی ادامه می‌دهد که معرف بودن و جامعیت داده‌ها و شواهد به تأیید برسد، ویژگی‌های یکسانی مدام در حال تکرار باشند و داده‌ها تا زمانی جمع‌آوری می‌شوند که چیز جدیدی برای گفتن نداشته باشند. تکنیک‌های مورد استفاده در این پارادایم نیز مصاحبه، مشاهده، تفسیر اسنادی و تحلیل محتوا می‌باشند (هالیدی، ۲۰۰۲: ۱۸-۲۰).

تکنیک مورد استفاده در این بررسی نیز، تحلیل محتوای پرونده‌های جرائم سایبری بوده است؛ زیرا در رابطه با موضوع حاضر بررسی «علل و عوامل مؤثر بر ارتکاب جرم در فضای مجازی» که هدف آن واکاوی عمیق و شناخت و تحلیل مؤلفه‌های یک وضعیت مسئله‌ساز (جرائم سایبری) است، تکنیک تحلیل محتوا می‌تواند کارآمد باشد. تحلیل محتوای کیفی به دنبال محروم کردن خود از روش‌های تحلیل کمی نیست، اما کوشش می‌کند که آن‌ها را به شیوه‌ای تأیید شده در فرآیند تحلیلی ترکیب کند. در واقع با تحلیل محتوای کیفی مقادیر نسبتاً زیادی از داده می‌تواند پردازش شود. مراحل کمی‌سازی که طی تحلیل محتوا می‌تواند به آسانی صورت پذیرد، این نوع تحلیل را قادر می‌سازد تا بتواند با انتقادات مکرر دوگانگی بین کیفی و کمی مقابله کند (مایرینگ، ۲۰۰۰).

روش‌شناسان بر این باورند که پرکاربردترین روشی که برای تحلیل داده‌های کیفی در تحلیل محتوا مورد استفاده قرار می‌گیرد، روش «استقرای تحلیلی» است که در پژوهش حاضر نیز بر این اساس عمل شده است. به گفته ارل بیبی این فرآیند استقرایی است؛ چون عمدتاً با مشاهده آغاز می‌شود و تحلیلی است و برای یافتن الگوها و روابط میان متغیرها از توصیف فراتر می‌رود (بیبی، ۱۳۸۱: ۶۶).

در تحقیق کیفی، تعریف و تبیین حدود جامعه آماری برحسب مسائلی از قبیل مسئله تحقیق، ضرورت موضوع و ویژگی‌های آن و ... مشخص می‌گردد. بدین منظور، پس از طی مراحل چندگانه و کسب مجوزهای متعدد از مراکز ذیربط، اجازه دسترسی و مطالعه پرونده‌های جرائم سایبری موجود در دادسرای جرائم رایانه‌ای استان تهران، به محقق داده شده است.

جامعه آماری این پژوهش عبارت است از موجودی پرونده‌های زندانی دار مربوط به محدوده زمانی خرداد ۱۳۹۶ که در اجرای احکام دادسرای جرائم رایانه‌ای ۷۴ پرونده بود. در روش انتخاب نمونه از

1-Denzin

2- Lincoln

3- Naturalistic

نمونه‌گیری با حداکثر تنوع استفاده شد. ابعاد مرتبط در این نمونه‌گیری به طور وسیعی متفاوت می‌باشد این نمونه‌گیری مستلزم افرادی است که دامنه تغییرات پدیده مورد پژوهش را نشان می‌دهند. (گال^۱، ۲۰۱۲). از دادیار محترم اجرای احکام خواهش کردیم که پرونده‌های با حداکثر تنوع جرائم سایبری در اختیار محقق قرار گیرد. لذا از میان موجودی پرونده‌های زندانی دار، نهایتاً تعداد ۱۸ پرونده به شیوه فوق اما توسط خود دادیار اجرای احکام انتخاب و در اختیار محقق قرار گرفت. این ۱۸ پرونده از میان موجودی پرونده‌های مختومه جرائم سایبری در بایگانی دادرسی جنایی استان تهران که تمام روندهای قضایی را طی کرده و کامل‌ترین اطلاعات را در مورد جرائم سایبری داشته‌اند، انتخاب و با مجوز مقامات ارشد دستگاه مربوطه برای مطالعه در اختیار محقق قرار گرفته است. اطلاعات مندرج در پرونده‌ها، علاوه بر مشخصات عمومی شاکی و متهم شامل کلیه اطلاعات به دست آمده از بررسی‌ها و تحقیقات به عمل آمده پلیس فتا، گزارش‌ها و استعلامات بانکی، همراه اول، ایرانسل و سایر مراجع، بازجویی از شاکی و متهم، شهود، اعترافات مجرم، گزارشات کامل صورت جلسات دادگاه و حکم دادگاه بدوی، تجدید نظر بوده است. با این حال از ابتدای کار کلیه ۱۸ پرونده در اختیار محقق قرار داده نشده، بلکه هر روز یک پرونده و در مورد پرونده‌هایی که طولانی‌تر بودند، هر دو روز یک مورد در اختیار قرار داده شدند. واحد تحلیل در این پژوهش، مضمون می‌باشد. مضمون پرارزش‌ترین واحدی است که در تحلیل محتوا مدنظر قرار می‌گیرد. واحد مضمونی، فضای مشخصی را اشغال نمی‌کند و الزاماً با جمله یا بند انطباق نمی‌یابد. یک جمله ممکن است حاوی چندین مضمون باشد یا چندین بند ممکن است فقط یک مضمون داشته باشد.

بعد از تعیین موضوع پژوهش، مطالعات نظری و مرور رویکردها و نظریات مرتبط با موضوع، بحث با محققانی که در این رابطه کار کرده‌اند و مطالعه تحقیقات تجربی پیشین، به‌منظور آشنایی و اطلاع از روش‌ها و رویکردهای مختلف مورد استفاده در آن مطالعات، اقدام به انجام مطالعه مقدماتی بر روی نمونه‌ای از اسناد (پرونده‌ها) گردید. در این مرحله تعداد ۴ پرونده جرائم سایبری از بایگانی اجرای احکام دادرسی جرائم سایبری در اختیار محقق قرار داده شد که به صورت اولیه (آزمایشی) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. واکاوی مقدماتی اسناد در فصل اول سال ۹۶ صورت گرفته است. بعد از واکاوی مقدماتی و آشنایی با نوع اطلاعات مندرج در پرونده‌های مذکور (مشاهده داده‌های موجود)، تحقیق وارد مرحله اصلی شد. در این مرحله (اصلی)، بر اساس سؤالات پژوهش، به بررسی و تجزیه و تحلیل محتوای پرونده‌های جرائم سایبری (ضمن در نظر گرفتن رأی دادگاه در پرونده‌های مختومه، اظهار نظر شاکی و متهم) پرداخته و داده‌های (مضامین) معنی‌دار موجود در آن‌ها، استخراج، طبقه‌بندی و تنظیم گردیده و در قالب مفاهیم و مقولات کلی‌کد گذاری شدند. از آنجا که در چنین تشخیصی امکان استنباط‌های مختلف وجود دارد حدود ۲۰ درصد از پرونده‌ها یعنی ۴ پرونده مجدداً توسط فرد متخصص دیگری کد گذاری گردید و ضریب اعتماد و پایایی سنجیده شد که با توجه به اینکه میزان آن بیش از ۷۰ درصد بوده است این مقوله‌ها دارای قابلیت اعتماد هستند. سپس، داده‌ها، مقوله‌سازی شده و در محورهای چندگانه

مطالعه کیفی عوامل ارتکاب جرائم در فضای مجازی (تحلیل محتوای ...)

دسته‌بندی و همراه با شواهد عینی لازم به صورت توصیفی و تحلیلی ارائه گردیدند. ردیابی و ارجاع نظری یافته‌ها و نتایج پژوهش، از نقطه نظر همسوئی آن‌ها با رویکردهای نظری موجود و نیز نتایج پژوهش‌های قبلی در این زمینه، قدم بعدی تحلیل یافته‌ها بوده است.

یافته‌ها

الف) یافته‌های کمی؛ در این بخش مهم‌ترین داده‌ها، یافته‌ها و نتایج پژوهش در محورهای چندگانه ارائه و مورد تحلیل قرار گرفته‌اند:

جدول (۲): جنسیت بزه‌دیده

جنسیت	فراوانی	درصد
زن	۹	۵۰
مرد	۷	۳۸/۹
گزارش ضابطین	۲	۱۱/۱
جمع	۱۸	۱۰۰

جدول فوق نشان می‌دهد که ۵۰ درصد از بزه‌دیدگان زن هستند. هر کسی ممکن است قربانی جرائم سایبری باشد، اما گروه‌های جمعیتی خاص بیش‌تر از دیگران در معرض خطرند. این گروه‌ها عبارتند از: زنان، نوجوانان، تازه‌واردان اینترنت و سایر گروه‌های خاص آسیب‌پذیر. بنابراین جنسیت می‌تواند به‌عنوان عاملی باشد که احتمال بزه‌دیدگی افراد نسبت به برخی جرائم را بالا ببرد.

جدول (۳): سن بزه‌دیدگان

سن	فراوانی	درصد
۲۱ تا ۲۵ سال	۴	۲۲/۲
۲۶-۳۰ سال	۱	۵/۶
۳۱-۳۵ سال	۲	۱۱/۱
۳۶ سال به بالا	۵	۲۷/۸
عدم اشاره در پرونده	۶	۳۳/۳
جمع	۱۸	۱۰۰

جدول فوق نشان می‌دهد ۳۸/۹ درصد از بزه‌دیدگان زیر ۳۶ سال هستند و ۲۷/۸ درصد بالای ۳۶ سال هستند این یافته بیانگر جوان بودن شاکیان پرونده‌ها می‌باشد دلیل آن هم می‌تواند جذاب بودن فضای مجازی برای کاربران جوان و در نتیجه استفاده بیش‌تر از آن باشد و اینکه افراد جوان به دلیل ساده لوحی بیش‌تر در معرض تهدیدها و سوء استفاده‌هایی هستند که در فضای مجازی رخ می‌دهد.

جدول (۴): تحصیلات بزه‌دیدگان

درصد	فراوانی	تحصیلات
۵/۶	۱	زیر دیپلم
۲۲/۳	۴	دیپلم
۵/۶	۱	فوق دیپلم
۱۶/۷	۳	لیسانس
۵/۶	۱	فوق لیسانس
۵/۶	۱	دکتر
۳۸/۹	۷	عدم اشاره در پرونده
۱۰۰	۱۸	جمع

نتایج جدول فوق می‌تواند بیانگر نکات متعددی باشد: اولاً جذابیت فضای مجازی و آشنایی افراد تحصیل کرده با این محیط، دوم آشنایی بیشتر افراد تحصیل کرده با داسرای جرائم رایانه‌ای و پیگیری شکایات خود از این طریق، سوم تحصیلات داشتن و آگاهی و شناخت از فضای مجازی نتوانسته مانع سوء استفاده شود به این معنا که استفاده از فضای مجازی نیاز به مهارت و سواد رسانه‌ای دارد.

جدول (۵): محل سکونت بزه‌دیدگان

درصد	فراوانی	محل سکونت
۲۷/۸	۵	مناطق شمال شهر تهران
۱۱/۱	۲	مناطق مرکزی شهر تهران
۳۸/۹	۷	مناطق جنوب شهر تهران
۵/۶	۱	شهرستان‌ها
۱۶/۷	۳	عدم اشاره در پرونده
۱۰۰	۱۸	جمع

یافته‌های جدول فوق نشان می‌دهد که ۳۸/۹ درصد از بزه‌دیدگان از مناطق جنوب تهران هستند و ۲۷/۸ درصد از مناطق شمال تهران هستند این موضوع می‌تواند بیانگر این مطلب باشد با توجه به اینکه جمعیت مناطق جنوبی تهران بیشتر از مناطق شمالی تهران است این اختلاف درصد معنادار نخواهد بود بلکه نشان دهنده این است که موقعیت مکانی افراد تأثیر چندانی در بزه‌دیدگی سایبری ندارد.

مطالعه کیفی عوامل ارتکاب جرائم در فضای مجازی (تحلیل محتوای ...)

جدول (۶): وضعیت شغلی بزه‌دیدگان

درصد	فراوانی	شغل
۳۳/۳	۶	عدم اشاره در پرونده
۱۱/۱	۲	آزاد
۵/۶	۱	بازنشسته
۵/۶	۱	پرده فروش
۵/۶	۱	پرستار
۵/۶	۱	پزشک
۵/۶	۱	تولید ادویه جات
۱۶/۷	۳	خانه دار
۵/۶	۱	دانشجو
۵/۶	۱	کارمند ایران خودرو
۱۰۰	۱۸	جمع

یافته‌های جدول فوق نشان می‌دهد که وضعیت اشتغال بزه‌دیدگان نشان می‌دهد که تأثیرات جرائم سایبری بر زندگی شاکیان به اندازه‌ای است که آن‌ها علیرغم اشتغال به کار و تحصیل به پیگیری آن می‌پردازند.

جدول شماره (۷): وضعیت تأهل بزه‌دیدگان

درصد	فراوانی	وضعیت تأهل
۲۲/۲	۴	مجرد
۳۸/۹	۷	متاهل
۳۸/۹	۷	عدم اشاره در پرونده
۱۰۰	۱۸	جمع

یافته‌های جدول فوق نشان می‌دهد که متأهلین بیش‌تر از مجردین در معرض جرائم سایبری قرار گرفته‌اند.

جدول (۸): جنسیت بزه‌کاران

درصد	فراوانی	جنسیت
۲۲/۲	۴	زن
۷۷/۸	۱۴	مرد
۱۰۰	۱۸	جمع

جدول فوق نشان می دهد که ۷۷/۸ درصد از بزهکاران مردان و ۲۲/۲ درصد زنان هستند. هر چند تعداد بزهکاران زن مقدار نسبتاً قابل توجهی است اما به نظر می رسد که مردان بیش تر از فضای مجازی به عنوان ابزاری برای اعمال جرم استفاده کرده اند این موضوع ممکن است به دلیل شناخت بیش تر مردان از فضای مجازی و قابلیت های آن باشد یا اینکه زنان به دلیل کم تر ریسک کردن و محتاط بودن میزان ارتکاب جرم در آن ها کم تر از مردان است.

جدول (۹): سن بزه کاران

سن	فراوانی	درصد
زیر ۲۰ سال	۱	۵/۶
۲۰ تا ۲۵ سال	۱	۵/۶
۲۶-۳۰ سال	۷	۳۸/۹
۳۱-۳۵ سال	۵	۲۷/۸
۳۶ سال به بالا	۴	۲۲/۲
جمع	۱۸	۱۰۰

جدول فوق نشان می دهد ۷۷/۸ درصد از بزه دیدگان زیر ۳۶ سال هستند و ۲۲/۲ درصد بالای ۳۶ سال هستند این یافته بیانگر جوان بودن بزهکاران سایبری می باشد دلیل آن هم می تواند جذاب بودن فضای مجازی برای کاربران جوان و در نتیجه استفاده بیشتر از آن باشد و اینکه انجام اعمال مجرمانه در فضای مجازی راحت تر اتفاق می افتد از طرفی دسترسی آسان و ارزان به فضای مجازی و گمنامی در فضای مجازی باعث شده افراد به راحتی در سنین پایین مرتکب جرم شوند.

جدول (۱۰): تحصیلات بزه کاران

تحصیلات	فراوانی	درصد
زیر دیپلم	۴	۲۲/۲
دیپلم	۴	۲۲/۲
فوق دیپلم	۲	۱۱/۱
لیسانس	۳	۱۶/۷
فوق لیسانس	۱	۵/۶
دکتر	۱	۵/۶
عدم اشاره در پرونده	۳	۱۶/۷
جمع	۱۸	۱۰۰

نتایج فوق نشان می دهد هر چند میزان ارتکاب جرم در بین افرادی که تحصیلات عالی دارند کمتر است ولی این موضوع می تواند بیانگر این نکته باشد که تحصیلات نه تنها مانع ارتکاب جرم نبوده بلکه افزایش آگاهی افراد توانسته است به عنوان ابزاری برای ارتکاب جرم عمل نماید

مطالعه کیفی عوامل ارتکاب جرائم در فضای مجازی (تحلیل محتوای ...)

جدول (۱۱): محل سکونت بزه کاران

محل سکونت	فراوانی	درصد
مناطق شمال شهر تهران	۱	۵/۶
مناطق مرکزی شهر تهران	۲	۱۱/۱
مناطق جنوب شهر تهران	۵	۲۷/۸
شهرستان ها	۹	۵۰
عدم اشاره در پرونده	۱	۵/۶
جمع	۱۸	۱۰۰

جدول فوق نشان می دهد که ۵۰ درصد بزه کاران شهرستانی هستند این مطلب حاکی از این است که فضای مجازی اهمیت زمان و مکان را از بین می برد با توجه به اینکه امکان گمنامی یکی از ویژگی های فضای مجازی است ارتکاب جرم آسان تر است.

جدول (۱۲): وضعیت شغلی بزه کاران

شغل	فراوانی	درصد
عدم اشاره در پرونده	۱	۵/۶
آزاد	۴	۲۲/۲
بیکار	۵	۲۷/۸
پرستار	۱	۵/۶
پزشک	۱	۵/۶
خیاط	۱	۵/۶
خانه دار	۱	۵/۶
دانش آموز	۱	۵/۶
ریخته گر	۱	۵/۶
طراح لباس	۱	۵/۶
نماینده خودرو بهمن	۱	۵/۶
جمع	۱۸	۱۰۰

وضعیت اشتغال بزه کاران نشان می دهد که ۲۷/۸ درصد از افراد بیکارند و مابقی مشغول به کارند. اما این موضوع مانعی برای ارتکاب جرم نبوده و این مسأله می تواند بیان گر سهولت وقوع جرم در فضای مجازی و عدم وقت گیر بودن آن باشد یعنی افراد علیرغم اشتغال به کار و تحصیل می توانند با دلایل مختلف در فضای مجازی به اعمال مجرمانه بپردازند.

جدول (۱۳): وضعیت تاهل بزه کاران

وضعیت تاهل	فراوانی	درصد
مجرد	۹	۵۰
متاهل	۷	۳۸/۹
مطلقه	۱	۵/۶
عدم اشاره در پرونده	۱	۵/۶
جمع	۱۸	۱۰۰

یافته‌های مربوط به وضعیت تأهل پاسخگویان نشان می‌دهد که ۵۰ درصد از مجرمین مجردند.

جدول (۱۴): نوع جرم ارتكابی در فضای مجازی

نوع جرم	فراوانی	درصد
جرایم اخلاقی	۷	۳۸/۹
جرایم مالی	۱۱	۶۱/۱
جمع	۱۸	۱۰۰

نوع جرم ارتكابی در فضای مجازی در دادسرای جرایم رایانه ای به دو دسته جرایم مالی و جرایم اخلاقی تقسیم می‌شوند که ۳۸/۹ درصد مرتکب جرایم اخلاقی (انتشار فیلم یا عکس در فضای مجازی، انتشار آثار مستهجن و ...) و ۶۱/۱ درصد مرتکب جرایم مالی (کلاهبرداری رایانه‌ای و کسب مال نامشروع و ...) شده‌اند.

ب) یافته‌های کیفی: در این قسمت پس از تجزیه و تحلیل محتوای پرونده های جرایم سایبری، به مهم‌ترین علل و عوامل در شکل‌گیری و وقوع این پدیده خواهیم پرداخت که توسط مجرمین یا شکات به طور آشکار یا ضمنی مطرح شده و توسط محقق آشنا با موضوع و ادبیات نظری مربوطه، به شیوه‌ای دیالکتیکی (تعامل ذهن و عین) و با ممارست در تجزیه و تحلیل اسناد موجود، از لابه‌لای اطلاعات مندرج در پرونده‌ها، به نوعی بازخوانی و در پرتو رویکردها و مفاهیم نظری، بازنمایی شده است.

۱- ویژگی‌های فردی و شخصیتی مجرم: در عصر حاضر شخصیت انسان‌ها مورد توجه شایانی قرار گرفته است. حتی خطرناک‌ترین مجرمین نظر جرم‌شناسان و روان‌شناسان را به خود معطوف داشته و بر عکس ایام گذشته که به مجرم با دیده عناد می‌نگریستند و اجتماع آنان را مطرود و غیرقابل اصلاح می‌پنداشت امروزه شخصیت مجرمین نیز مانند سایر افراد عادی تحت مطالعه درآمده است. جرم به منزله تخلف از قوانین اجرایی، عملی است که اکثر افراد جامعه آن را تأیید نمی‌کنند، مورد پیگرد قانونی قرار می‌گیرد و یکی از انواع مجازات‌های مشخص شده به وسیله قانون را در پی دارد. عواملی که در ارتکاب جرم حائز اهمیت است شخصیت بزه‌کار است. بین شخصیت بزه‌کار در لحظه ارتکاب و شخصیت او که بتدریج تشکیل شده است همبستگی و ارتباط وجود دارد و بین جرم ارتکاب یافته و شخصیت مجرم رابطه و پیوستگی وجود دارد. هنگامی که ویژگی‌های شخصیت چنان انعطاف ناپذیر و غیر انطباق می‌شوند که کارکرد فرد را به میزان چشم‌گیری مختل کنند، در این صورت به اختلال‌های شخصیت تبدیل می‌شوند، اختلال‌های شخصیت در واقع شیوه‌های نارسا و نامناسبی برای حل مسأله و کنار آمدن با فشار روانی هستند اغلب در اوایل نوجوانی بروز می‌کنند و در سراسر بزرگسالی ادامه می‌یابند روان‌شناسی جنایی با تکیه بر اصول روان‌شناسی، ویژگی‌های جسمانی، رفتاری عاطفی متهمان را مطالعه می‌کند، به انگیزه‌های خودآگاه و ناخودآگاه مجرمان پی برده و علل ارتکاب جرم را مشخص

می‌نماید با پی بردن به شخصیت افراد، مسلم گردیده است که برخی از جرایم از شخصیت‌های خاصی ظاهر می‌گردد.

۱-۱- انتقام جویی

۱-۱-۱- مساله طلاق؛ پویان متولد ۱۳۷۰، بیکار، دارای مدرک لیسانس، که تصاویر خصوصی شاکی را در تلگرام و اینستاگرام منتشر کرده بود می‌گوید: «شاکیه همسر سابقام بوده است. ایشون ماشینی داشتند که گفتند ماشینم را دزدیدند بعد متوجه شدم که ماشین را فروخته. ایشون ۳۰ میلیون پول از من خورد منم عکس‌هایی که قبلاً از شون داشتم را به پسر دایی شون فرستادم...».

۱-۱-۲- ناکامی عشقی؛ حسن متولد ۱۳۶۵، کارمند نمایندگی خودرو بهمن دارای مدرک سیکل که تصاویر خصوصی و فایل تصویری شاکیه را در فضای مجازی منتشر کرده است می‌گوید: «... من قصد داشتم با ایشون ازدواج کنم حرف من این است که این خانم شیداد است از کجا دختر شهرستانی می‌تواند اجاره ۱۰ میلیون تومانی آپارتمان را در فرمانیه تهران بدهد. برای همین عکس‌های شاکیه را با هک کردن تلگرامش برداشتم و در پیج اینستا گذاشتم و نوشتم این دختر اخاذ و کلاهبردار است از پسرهای مردم سوء استفاده و دزدی می‌کند. حرفی که در فیلم زدم راست است ایشون شیداد است...».

۱-۱-۳- ناشی از اختلافات خانوادگی؛ امیرحسین متولد ۱۳۶۸، بیکار، دارای مدرک لیسانس که در فضای مجازی عکس‌های مستهجن انتشار داده و شاکیه را به عمل منافی عفت در فضای مجازی تشویق و ترغیب می‌کرده، می‌گوید «شاکیه دختر عمومی من است سال ۱۳۹۱ پدر شاکیه مشکل مالی داشت ایشان به مادر و مادر بزرگ من فحاشی کردند که چرا خانه پدری را نمی‌فروشید و با کار ایشان مادر من قرص اعصاب می‌خورد و التهاب چشمی پیدا کرده است من خواستم قانونی اقدام کنم ولی نکردم در عوض شماره دختر عمومی را در صفحات مختلف اینترنتی منجمله فیس بوک، نازچت، عسل چت گذاشتم و او را به عنوان زن بدکاره و فاحشه معرفی کردم و افراد مختلف با او تماس می‌گرفتند و از او تقاضای سکس می‌کردند و خودمم با هویت جعلی در صفحه شخصی شاکیه نیز پیغام درخواست دوستی می‌گذاشتم و با درج عکس‌های سکس و ... می‌خواستم به زندگی زناشویی و خانوادگی‌اش لطمه وارد کنم».

۱-۲- پیشینه مجرمانه؛ یکی از برجسته‌ترین شاخص‌های سنجش خطرناکی در مطالعات جرم‌شناختی، سابقه‌دار بودن یا به عبارتی «تکرار بزه‌کاری» است. بررسی این عامل از این جهت مهم است که می‌تواند اساس سیاست‌گذاری‌های عمومی و مبنای راهبردهای جنایی قرار گیرد. برای نمونه در ارتباط با کدامین بزه‌کاران باید از راهبرد اصلاح و بازپروری سود جست یا در ارتباط با گونه‌های خطرناکتر بزه‌کاران، با سرکوب و سلب توان آنان را از جامعه حذف نمود. مطالعه ای که پیرامون پرونده‌های

بزه‌کاران سایبری صورت گرفت نشان داد که ۷۲/۲ درصد یعنی ۱۳ نفر دارای سابقه مجرمانه بودند و تنها ۵ نفر هیچ سابقه‌ای نداشتند.

جدول شماره (۱۵): سابقه محکومیت بزهکاران

سابقه محکومیت	فراوانی	درصد
سابقه کیفری ندارند	۵	۳۷/۸
سابقه کیفری دارند	۱۳	۷۲/۲
جمع	۱۸	۱۰۰

۲- ویژگی‌های فردی و شخصیتی بزه‌دیده:

۲-۱- **سهل‌انگاری؛** «مریم ۲۹ ساله دارای مدرک فوق لیسانس بیان می‌کند که متهم با هک

کردن تلگرام من عکس‌های مرا برداشته ...»

«مرضیه ۲۴ ساله دارای مدرک لیسانس شغل پرستار که از حساب او پول جابه جا شده بود اظهار می‌دارد شخصی به‌عنوان مسئول امور مالی بیمارستان ... در حین انجام وظیفه در بخش زایمان با بنده تماس گرفت و خود را حسابدار بیمارستان معرفی کرده و خواهان جابه‌جایی پول به علت اشتباه در محاسبه میزان پرداختی کارانه‌ها به حساب افراد دیگری شد و بعد چند عملیات گفت و من انجام دادم پول از حساب من برداشت شد و...».

۲-۲- **طمع ورزی؛** رضا ۵۳ ساله تحصیلات دکترا، شغل پزشک که از وی کلاهبرداری رایانه‌ای

شده اظهار می‌دارد «فردی خود را سرگرد به‌عنوان نماینده امین ناجا معرفی کرد و قرار شد حدود ۳۰۰ نفر از افراد ناجا برای معاینه سلامتی به مطب اینجانب فرستاده شوند و گفتند چون مأموریت امنیتی و سری و فوری و برای اعزام به خاش است جهت تسریع در کار، شماره کارتی را جهت واریز هزینه درمان اعلام کنید. که اینجانب با هماهنگی همسرم شماره کارت را در اختیار ایشان قرار دادم و خانمی که همدست ایشان بود با تلفن همسرم را جهت دریافت رسید بانکی به پای خودپردازهای بانکی می‌برد و با حيله و کلاهبرداری مبلغ یک میلیون و یکصد هزار تومان از حساب برداشت می‌کند و از اعتبار ناجا سوء استفاده می‌کند.»

ابوالفضل متولد ۱۳۳۹، شغل آزاد، دارای تحصیلات سیکل که از وی کلاهبرداری در فضای مجازی شده بود اظهار می‌دارد «در تاریخ ... ساعت ۱۲:۱۰ ظهر پیامکی به اینجانب رسید که متن آن بدین شرح است توسعه همراه اول مشترک گرامی شما در چهارمین دوره قرعه کشی همراه اول طرح هزاران لبخند برنده ۲۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال کمک هزینه سفر زیارتی شده اید لطفاً کد ملی خود را پیامک کنید منم کد ملی پیامک زدم ساعت ۱۵:۰۴ همان روز زنگ زد و گفت کد ملی شما رسید لطفاً دو کارت ببرید جلوی عابر بانک با ما تماس بگیرید ما بگیریم شما چکار کنید ما یک کارت عابر پسریم را بردم که در جا مبلغ ۵/۰۰۰/۰۰۰ ریال برداشت کردند بعد گفتند شماره رمز بزنید موجودی گرفتم دیدم سرمان کلاه رفته»

احسان متولد ۱۳۷۱ شغل تولید ادویه‌جات که توسط فردی به نام محمود متولد ۱۳۵۱ مورد کلاهبرداری رایانه‌ای قرار گرفته اظهار می‌دارد «شخصی با من تماس گرفت و از من ۱۰۰ کارتن ادویه جات درخواست کرد و من از آنجایی که این شخص را نمی‌شناختم به او گفتم که مبلغ را باید بصورت نقدی بپردازد و او هم از من یک شماره کارت خواست منم به او دادم ساعاتی بعد با من تماس گرفت و گفت من ساکن سلیمانیه عراق هستم و برای تأییدیه باید به پای دستگاه خودپرداز بروم منم رفتم و آنجا از من خواست دستگاه را بصورت انگلیسی در بیاورم و به این صورت مبلغ ۱۳/۴۰۰/۰۰۰ ریال از حساب من برداشت کرد»

محمد باقر که شاکی پرونده با موضوع کلاهبرداری رایانه‌ای بود اظهار داشت «پیامکی از شرکت همراه اول به مضمون اینکه شما برنده مبلغی از طرف همراه اول شده‌اید و با شماره‌ای که در پیامک آمده بود تماس گرفتند و برای دریافت جایزه از ما شماره حساب خواستند و ما را به جلوی دستگاه عابر بانک کشاندند و کدهایی گفتند که وارد سیستم کردیم و بعد از اخذ پرینت متوجه شدیم از حساب ما کسر شده است و به حساب مددجویی به نام محمد در زندان قزل الحصار واریز شده است ...».

۳-۲- عدم ایفای تعهد اخلاقی؛ پرستو متولد ۱۳۶۹، پرستار، دارای مدرک فوق لیسانس که در فضای مجازی اسرار خصوصی را افشاء و عکس‌هایی را منتشر کرده بود می‌گوید «شاکی به مدت چند سال به بنده قول ازدواج داده و با خانواده بنده رفت و آمد کرده و در طول مدت این چند سال به طرق مختلف به فریب بنده اقدام نموده که در تیر ۹۵ بنده فهمیدم ایشان در رابطه با خانم دیگری است. در این سال‌ها همچنان با بنده و احساسات من بازی کرده و با شماره‌های مختلف تماس گرفته و بنده را همچنان بلامتکلیف گذاشته. منم برای آزار وی با جعل و درست کردن اکانت با شماره نامزدش اقدام به ایجاد گفت و گوی ساختگی و حتی داشتن رابطه جنسی نامشروع با شاکی پیش رفتم و تمامی متون را عکس گرفتم و برای نامزدش فرستادم».

۴-۲- تطمیع در قول ازدواج؛ الهام متولد ۱۳۶۱، که شخصی به نام شهریار متولد ۱۳۶۸ فیلم‌های نامبرده را در فضای مجازی انتشار کرده بود اظهار می‌دارد «شخصی به‌عنوان خواستگار وارد زندگی من شد و من به خاطر اعتمادی که به وی داشتم به گیلان برای ملاقات او به خانه اش رفتم ... و ایشان از رابطه ما فیلمی گرفتند و بعد از مدتی این شخص شروع به تهدید من از طریق ایمیل کرد و با این تهدیدها مبلغ ۹۰۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال به‌صورت کارت به کارت از من دریافت کردند ولی باز هم به تهدیدهایش ادامه داد و فیلمی از من را برای دوستم ارسال کرد...»

۳- دلایل اقتصادی:

۳-۱- کسب مال نامشروع؛ حسین ۲۵ ساله مجرد دارای تحصیلات سوم راهنمایی که سابقه کیفری نیز دارد از طریق جعل درگاه بانکی (فیشینگ) تحصیل وجه نامشروع از ۳۱ نفر شده بود اظهار می‌دارد «... با خریداری پنل sms و ارسال پیام به صورت اتفاقی به مردم مبنی بر اینکه شما برنده ۷ میلیون تومان شده اید جهت گرفتن جایزه به سایت‌هایی که از طریق پیامک ارسال شده مراجعه نمایید. سایت‌های مورد نظر جعلی بوده و مشخصات حساب را از مراجعه کنندگان به سایت‌ها ثبت می‌نمودم و برای به‌دست آوردن اطلاعات کاربری اقدام به برداشت از طریق کارت به کارت اینترنتی بانک ملی و

پارسیان و یا با ایجاد چندین فروشگاه خرید شارژ با استفاده از مشخصات برادرم اقدام به خرید شارژ با استفاده از حساب مردم از این فروشگاه می نمودم...».

شایان ۱۸ ساله دانش آموز اظهار می دارد که به خاطر نیاز مالی حدوداً از حساب ده نفر برداشت کردم و تمام برداشت‌ها ابتدا به حساب خانم X سپس به حساب Y واریز می کردم و بعد به حساب خودم و تمام مبالغ حدود دو میلیون تومان بوده که در دفعات متعدد حدود ۱۰ نفر مبالغ دو میلیون ریال بوده است.

حسین ۳۲ ساله مجرد دارای تحصیلات دیپلم که سابقه کیفری نیز دارد اظهار داشته که با چند نفر دیگر که چند ماهی طول کشید کلاهبرداری می کردیم به مطب پزشکان زنگ می زدیم خودمون را پزشک یا همکار معرفی می کردیم به بهانه ویزیت پرسنل برای درمان، آن‌ها را به پای دستگاه عابر بانک می بردیم و پول را از حسابشان خالی می کردیم.

الهام متولد ۱۳۶۴ که به ترویج مدلینگ در شبکه اینستاگرام می پرداخته، اظهار می دارد «در هیچ شبکه دیگری صفحه‌ای ندارم از طریق اینستاگرام گریمورهایم که مرا نمی شناختند می توانستند با من ارتباط برقرار کنند چون خیلی‌ها شماره منو نداشتند هدف من از این کار فقط کسب درآمد بوده ...».

۴- دلایل اجتماعی:

۴-۱- هنجارشکنی

۴-۱-۱- سوق دادن افکار عمومی به سمت و سوی بسط و گسترش آزادی‌های

فردی و اجتماعی؛ احمد رضا متولد ۱۳۵۰ متاهل شغل پزشک که به تشویق و ترغیب جوانان به هم جنس بازی و تمایل خود متهم به همجنس بازی و ترویج آن در جامعه به وسیله نوشتن داستان‌هایی در این مضمون در فضای مجازی می پرداخت اظهار می دارد «من از سن بلوغ در خودم گاهی نسبت به هم جنس احساس گرایش می کردم به همین خاطر همین احساسات و گرایش جنسی خودم را در سایت‌ها به نگارش درآورده و با وجود اینکه می دانم این عمل در ادیان مختلف امری قبیح دانسته شده است ولی سعی در ترویج این عمل ناپسند داشته‌ام ...»

۴-۱-۲- طغیان و مبارزه علیه ارزش‌های حاکم بر جامعه؛ گزارش ضابطین حاکی از این

است که متهم سعی در تشویق جوانان به عدم بها دادن به پرده بکارت در قالب توهین به اعتقادات مذهبی مردم و از بین بردن این رسم و رسوم گذشته داشته است و در سوالی که بازدیدکننده‌ای در رابطه با پرده بکارت از متهم سوال می نماید عنوان می نماید دوست عزیز باید بگویم که شما هم گویا متأسفانه مثل نسل‌های گذشته و به قول معروف مثل کلثوم ننه‌ها فکر می کنید که این قدر به پرده بکارت بها می دهید. رسم باکره بودن دختر در شب اول عروسی یک رسم عقب مانده قبیله‌ای است که فقط در جوامع جهان سومی مذهبی مثل ایران خودمان هنوز پابرجاست ...».

گزارش ضابطین حاکی از این است که متهم داستانی تحت عنوان سکس چند نفره تهیه و در فضای مجازی انتشار و سعی در ترویج آن در بین جامعه اسلامی در جهت منحرف نمودن خانواده‌ها و سست نمودن بنیان خانواده‌ها را داشته است. متهم اظهار می دارد این داستان را زمانی که این فکر پلید به ذهن من خطور کرده بود و بعد از آنکه به زور همسر بیچاره‌ام را مجبور به این کار کردم نوشته بودم آمیزه‌ای

بود از مختصر واقعیتی که بین ما رخ داده بود با تخیلات وحشتناک و جنون آمیزی که در سرم بود و دوست داشتم اجرا شود و در سایت‌ها قرار دادم و ...».

۴-۲- ترویج بی بند و باری

۴-۲-۱- گسترش روابط ناسالم دختر و پسر در جامعه؛ حسب گزارش ضابطین، متهم اظهار می‌دارد موضوع اصلی محتوایی که در سایت‌ها می‌نوشتیم روابط جنسی بوده که بین افراد جامعه بین دختر و پسر رواج دارد معمولاً داستان‌هایی را با توجه به اتفاقات جامعه و خیال‌پردازی و شاخ و برگ دادن به آنها انتخاب کرده می‌نوشتیم و ...».

۴-۲-۲- ایجاد صفحات مستهجن جهت استفاده عموم؛ حسب گزارش ضابطین متهم از طریق پورنوگرافی یا هرزه‌نگاری اقدام به جرائمی از قبیل مدیریت سایت‌های مستهجن و ارائه آن در فضای سایبری به جهت تحریک جوانان و ایجاد ناامنی در بعد اخلاقی و اجتماعی زمینه‌های آن را فراهم نموده است و ...

۴-۲-۳- ترویج مدلینگ؛ گزارش ضابطین حاکی از این است که متهم در بستر فضای مجازی بصورت کاملاً حرفه‌ای اقدام به تولید محتوای مجرمانه در شبکه اینستاگرام نموده و توانسته چندین هزار نفر فالوور مخاطب جذب کند نامبرده از مدل‌های معروف و بنام در جریان مدلینگ است و توانسته موج عجیبی از جوانان ایرانی به ویژه دختران را با خود در فضای مجازی همراه سازد.

۵- دلایل مذهبی و اعتقادی:

۵-۱- میزان دینداری؛ «حسن ۳۱ ساله اظهار می‌دارد که من با دعوت نگین دختر خاله شاکیه به منزل ایشان دعوت شدم و پس از مصرف مشروبات الکلی با نگین شاکیه از راه رسید و پس از صحبت و مشاجره که من در حالت مستی بودم با من گلاویز شد و با چاقوی آشپزخانه که در دستم بود بصورت ناخواسته چند ضربه چاقو به وی زدم و پس از این حادثه صحنه را ترک کردم و شاکیه را تهدید کرده و عکس‌های وی را انتشار دادم.».

بحث و نتیجه‌گیری

افزایش میزان بروز اتفاقات در دنیای مجازی و نگرانی جامعه جهانی از تهدیدات آینده جهان در خصوص میزان ارتکاب جرائم سایبری و تبعات و آثار منفی و مخرب فرهنگی این محیط، ضرورت بخشیده است که در این راستا مذاقه در شناخت علل و عوامل شکل‌گیری جرائم سایبری و شکل‌دهی تدابیر واکنشی متناسب با خصوصیات این فضا از دلایل و اهمیت تدوین این پژوهش محسوب می‌گردد. لذا با نگاه بین رشته‌ای به دنبال شناخت و بررسی عوامل مؤثر بر ارتکاب جرم در فضای مجازی از روی پرونده‌های جرائم سایبری به روش کیفی بودیم. اساساً برخی از علل اساسی ارتکاب جرم در فضای مجازی، مختصات و زیر ساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری فضای مجازی است ویژگی‌های این فضا هم‌چون گمنامی، دیجیتالی بودن، مبتنی بر زمان مجازی بودن، جهانی بودن، سرعت، فراگیری، سیالیت، تشدید شدگی، متکثر بودن و در نهایت همه جا حاضر بودن، خود به خود فضایی را ایجاد می‌کند که اثرات اولیه و ثانویه آسیب در جهان دو فضایی را تشدید و تقویت می‌کند. گمنامی و ناشناختگی از اصول

حاکم بر جرائم جهان مجازی است. نامرئی بودن این امر را به افراد می‌دهد که به هر کجا می‌خواهند سرک بکشند و کارهایی انجام دهند که در دنیای واقعی انجام نمی‌دهند. فضای مجازی علاوه بر ابزار قوی برای ارتکاب جرم، فرصت‌های ارتکاب را نیز افزایش می‌دهد. فضای سایبر بسیاری از امور خرد و کلان اجتماعی را در امن‌ترین، خلوت‌ترین و راحت‌ترین موقعیت، در مقابل دیدگان افراد قرار می‌دهد. این فرصت مغتنم در کنار دیگر شرایط مهیا، حتی کسانی که متعهد به رعایت هنجارهای اجتماعی هستند را وسوسه می‌کند تا روحیات پلیدشان را بروز دهند. لذا به عقیده عده‌ای این فضا مصداق بارز بهشت امن هنجارشکنان است. سایبر یک فضای سیال است که هیچ گونه حد و مرزی را نمی‌شناسد و از مرزهای جغرافیایی واقعی در آن خبری نیست. طبیعی است که مجرمین با تاسی از این نقطه ضعف‌ها، فرصت ارتکاب جرائم بیش‌تر و انتخاب‌های کلان‌تری نیز دارند.

از ویژگی‌های دیگر این فضا بر اساس نظرات قضات سهل‌الوصول بودن و سرعت ارتکاب جرائم است. مجرمین سنتی اغلب در فرآیند گذار از اندیشه به عمل و ارتکاب یک جرم تام، زمان و فاصله زیادی را طی می‌کردند. شاید یکی از عوامل کندی وقوع پدیده بزه‌کارانه در جهان واقعی بعد مکانی میان سه ضلع بزه‌کاری یعنی بزه‌کار، آماج بزه و مکان ارتکاب بزه است. حال اینکه ساختار فضای مجازی به گونه‌ای است که در آن قرابت مکانی میان سه عنصر فوق ضرورتی ندارد. لذا امروزه به مدد تکنولوژی‌های نوین، مرتکب اغلب با یک کلیک می‌تواند به عرصه ارتکاب جرم راه پیدا کند. مثلاً در ارتکاب جرم کلاهبرداری دیگر به عوامل و ارکان خاص این جرم در دنیای فیزیکی از جمله مانورهای خاص متقلبانه و تعاملات رو در روی افراد با هم نیازی نیست. چرا که سایبر امکان بردن اموال دیگری را به سادگی فشردن تنها چند کلید و انجام عملیاتی پیش پا افتاده ممکن ساخته است. در فضای سایبر پابندی کم‌تری به محدودیت‌های زمانی و مکانی دیده می‌شود. این وضعیت اساساً به رشد چشم‌گیر فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات الکترونیکی مربوط می‌شود. جوامع شبکه‌ای این امکان را فراهم آورده‌اند تا زمان و مکان محو شوند. یک تراکنش متقلبانه می‌تواند از هزاران مایل و در کسر هزارم ثانیه ارتکاب یابد و در عین حال یک آزارگر می‌تواند بزه‌دیده خویش را از فاصله بسیار دور و به صورت زنده آماج گفتار تمسخر امیز خویش قرار دهد.

مهم‌ترین خصیصه فضای سایبر فراگیری یا به عبارت بهتر فرامرزی بودن است. شبکه‌های پیشین به صورت محلی یا حداکثر منطقه‌ای قابل بهره‌برداری بودند. اما به مدد سیستم‌های بی‌سیم و باسیم، نظیر شبکه‌های ماهواره‌ای یا خطوط فیبر نوری، این امکان فراهم گشته است. بزه‌کاران تلاش می‌کنند تا از ویژگی‌های فضای مجازی به عنوان ابزاری برای تخلیه عاطفی و جنسی و ... استفاده کنند. اما در سوی دیگر می‌توان از عللی نام برد که به زیر ساخت و مختصات فضای مجازی ارتباط ندارد و به تجربه کاربران و در حقیقت تجربه زیستی افراد باز می‌گردد. کاربران (بزه‌دیده و بزه‌کار) عوامل اصلی تحرکات اطلاعاتی، فکری و خلاقانه در فضای مجازی هستند. گرایش‌ها و تجربه‌های زیستی، فکری بزه‌کار و بزه‌دیده به شدت بر فضای مجازی اثر گذار است. جنس، سن، بدبینی، خودپسندی، خودخواهی، نفرت، کینه، جنون ثروت، جنون اخلاقی، انتقام، اعتقادات یا گرایش‌های خاص از عوامل فردی است که با توجه به وضعیت زیستی^۵ روانی فرد وی را متمایل به انجام یک رفتار خلاف هنجار می‌نماید. به عنوان مثال

آنچه در خصوص سن و مرتکبین جرائم سایبری به عنوان یکی از علل فردی قابل توجه است وقوع جرائم مالی معمولاً در سنین بالا و جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی در سنین پایین می‌باشد. خودنمایی و سرگرمی از دیگر علل فردی جرائم سایبری است که طی آن در اکثر موارد اشخاص صرفاً جهت نشان دادن توانایی و استعداد خود مرتکب این جرائم می‌گردند. به گونه‌ای که هک کردن یک سایت یا دسترسی به داده‌های دیگری و مختل کردن یک سیستم را امری مطلوب و افتخار آمیز تلقی می‌کنند. دین، مذهب و اعتقاد به ارزش‌های تعیین شده جامعه از ابزارهای بسیار مهم سیاست جنایی یک جامعه در مبارزه یا پیشگیری از جرم محسوب می‌گردد تا جایی که در فضای سایبر، اعتقاد به ارزش‌های دینی، ناخودآگاه فرد را از ارتکاب جرائم سایبری به خصوص در زمینه محتویات مبتذل و مستهجن بازخواهد داشت. علاوه بر این موارد سطح تحصیلات و آگاهی در عین اینکه آثار مثبتی به همراه دارد خود نیز می‌تواند از عوامل اصلی ارتکاب جرائم سایبری محسوب گردد. نقش و تأثیر بزه‌دیده در ارتکاب جرائم سایبری انکار ناپذیر است فردی که از ایمیل خود به شکل صحیح خارج نمی‌گردد یا عکس‌ها و فیلم‌های خود را تلگرام و اینستاگرام و ... قرار می‌دهد یا دستگاه رایانه یا گوشی هوشمند خود را جهت تعمیر به افراد غیر مطمئن می‌سپارد همگی از جمله اقدامات خطر ساز و ریسکی محسوب می‌گردد که می‌تواند فرد را به عنوان یک طعمه در اختیار افراد سودجو قرار دهد لذا عدم آگاهی افراد از تدابیر امنیتی و نداشتن تفکر انتقادی و سواد رسانه‌ای می‌تواند منجر به قربانی شدن آنان گردد. از سوی دیگر شرایط محیطی (عوامل مرتبط با فضای فیزیکی) ممکن است منشأ ظهور نوستالژی‌هایی شود که رفتار تشدید شده‌ای را در محیط مجازی به وجود آورد.

عدم تصویب قوانین مناسب فضای مجازی، متناسب نبودن جرم و مجازات، ضعف در عملکرد برخی از سازمان‌ها هم‌چون فقدان ابزارهای نظارتی زمینه‌های ارتکاب جرم در فضای مجازی را برای فرصت طلبان امکان‌پذیر می‌نماید. مجرمین در فضای سایبر به معنای واقعی کلمه از آزادی عمل و آزادی اراده برخوردارند. چرا که هیچ قدرت تحکیم کننده و هیچ نیرو و اهرم بازدارنده‌ای وجود ندارد. دنیای جدید موقعیتی را به وجود آورده که افراد فارغ از هر گونه نظارت و کنترل در خلوت خود در مقابل رایانه قرار بگیرند و به راحتی وارد فضای افسار گسیخته‌ای شوند که اثری از عوامل دولتی و جامعه محدود کننده آزادی نیست. این فضا مالک خصوصی و دولتی ندارد. تابع آیین نامه جهانی نمی‌باشد و هیچ قانون گذار عمومی در آن وجود ندارد. با گسترش حوزه فن‌آوری اطلاعات در تمامی شئون زندگی انسان‌ها اسناد و مدارک ناشی از کارکردهای این فن‌آوری، برای اثبات دعاوی راجع به آن هیچ جایگاهی ندارد. زیرا به آسانی می‌توان در آن‌ها دستکاری یا آن را جعل کرد و یا آن‌ها را با استفاده از دانش فنی مناسب پنهان کرد. به علاوه برخی ادله قانونی که همواره در سایر جرائم از وسایل مهم اثبات تلقی می‌شوند کارآمد نخواهد بود. قانون جرائم رایانه‌ای مصوب سال ۸۸ جوابگوی جرائم نوظهور نیست چون بعضاً برخی از قضات ادعان داشتند که با عناوینی روبرو می‌شوند که تاکنون جرم انگاری نشده‌اند و ما نمی‌دانیم که جزء عناوین مجرمانه هستند یا نه. در خصوص پیشگیری، تعقیب و کشف جرائم سایبری، همکاری متقابل از ناحیه کشورها به چشم نمی‌خورد. هم‌چنین مکانیزم قانونی مشترکی که تشریک مساعی بین الملل را تجویز کند وجود ندارد.

منابع

- امیدوار، احمد و صارمی، علی اکبر. (۱۳۸۱). اعتیاد به اینترنت: توصیف، سبب‌شناسی، پیشگیری، درمان و مقیاس‌های سنجش اختلال اعتیاد به اینترنت. مرکز مشاوره و خدمات روان‌شناختی پردیس، مشهد: انتشارات تمرین.
- بی، اریل. (۱۳۸۱). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه‌ی رضا فاضل، تهران: سمت، ج دوم.
- توکلی فرد، فرزانه. (۱۳۹۱). بررسی مقایسه‌ای عملکرد خانواده‌های نوجوانان بزه‌کار کانون اصلاح و تربیت و نوجوانان عادی ۱۲ تا ۱۸ ساله شهر تهران. پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی.
- صفرزاده رودسری، میثم. (۱۳۹۵). بررسی علل و عوامل بروز، افزایش و فراوانی جرائم سایبری (مطالعه موردی استان گیلان). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه گیلان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- صدیق سروسناتی، رحمت‌الله. (۱۳۸۹). آسیب‌شناسی انحرافات اجتماعی: جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی. تهران: انتشارات سمت.
- علی‌وردی‌نیا، اکبر؛ ریاحی، محمد اسماعیل و موسوی چاشمی، سیده ملیحه. (۱۳۸۶). مطالعه جامعه‌شناختی بزه‌کاری: آزمون تجربی نظریه فشار عمومی آگنیو. مجله جامعه‌شناسی ایران.
- محمدی‌اصل، عباس. (۱۳۸۵). بزه‌کاری نوجوانان و نظریه‌های انحراف اجتماعی. تهران: نشر علم.
- فلیک، اووه. (۱۳۸۸). درآمدی بر تحقیق کیفی. ترجمه‌ی هادی جلیلی، تهران: نشر نی.
- روزنامه کیهان. (۱۳۹۵). کشف ۸۸ درصدی جرائم اینترنتی توسط پلیس فتا. قابل دسترسی در آدرس: <http://kayhan.ir/fa/mobile/news/99090/950>
- عاملی، سعید رضا. (۱۳۹۰). رویکرد دو فضایی به آسیب‌ها، جرائم، قوانین و سیاست‌های فضای مجازی، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- Bolden, M. and Nalla, M. (2014). Theorizing Cybercrime: Applying Routine Activities Theory, CJ 801. Retrieved from <http://www.academia.edu/8897451/>.
- Cook, Sam (2012). CRIME AND DEVIANCE/ Sub Cultural Theories. Retrieved from: <http://revisesociology.wordpress.com/2012/05/12/3-subcultural-theories>.
- Folashade B. Okeshola, Abimbola K. Adeta. (2013). The Nature, Causes and Consequences of Cyber Crime in Tertiary Institutions in Zaria-Kaduna State, Nigeria: American International Journal of Contemporary Research Vol. 3 No. 9; pp98-114.
- Gal MD. (2012). Bourg V, Gal J. Quantitative and qualitative research in educational and psychology sciences.
- Holliday, Adrian. (2002). Approaching Qualitative Research. London: Sage Publication.

مطالعه کیفی عوامل ارتکاب جرائم در فضای مجازی (تحلیل محتوای ...)

- Lowman, S. (2010). Web History Visualization for Forensic Investigations, thesis for MSc Forensic Informatics, University OF Strathclyde, DEPT. OF COMPUTER AND INFORMATION SCIENCES, Glasgow, United Kingdom. Retrieved from: <https://www.lowmanio.co.uk/share/>.

- Mayring, philipp. (2000). Qualitative Content Analysis, Forum: Qualitative Social Research, 1 (2), Art 20.

- McGuire M. and Dowling S. (2013). Cyber Crime: A Review of the Evidence, Home Office Research Report 75. Retrieved from: <http://socialwelfare.bl.uk/subject-areas/services/activity/criminal78justice/homeoffice/cyber132.aspx>.

- Zembroski, D. (2011). sociological theories of crime and delinquency, journal of human behavior in the social environment, 21: 240 ° 254. Retrieved from: DOI: 10.1080/10911359.2011.564553.

